

EL PES DE LA LITERATURA RUSSA EN L'OBRA DE JOAN PUIG I FERRETER: EL CAS DE *CAMINS DE FRANÇA*

Entre les acaballes del segle XIX i l'inici del XX, Joan Puig i Ferrer (1882-1956) feia les primeres passes com a escriptor. El modernisme català travessava moments de màxima esplendor, i bona part de les tendències ideològiques i literàries d'aleshores impregnaren, per sempre més, l'estil d'aquest autor del Camp de Tarragona. Però l'empremta modernista sobre Puig i Ferrer no es redueix merament al fet que l'escriptor decidira acollir-se a alguns dels ideals del període, els quals perduren en la seua obra malgrat els canvis estètics produïts pel pas del temps. Més aviat foren els referents literaris més notoris del moment els qui determinarien la seua trajectòria.¹

Modernista ressagat, doncs, va continuar aportant durant gairebé dues dècades un teatre de drames originari d'aquell moviment. Així, amb un periple difícil com a dramaturg, compaginava èxits fugissers amb notables fracassos. Fart d'aquesta situació, i superades certes crisis creatives, Puig i Ferrer féu el gran salt vers la narrativa cap a la mitjana dels anys vint, aprofitant-se de la davallada noucentista i la revifalla del gènere novel·lesc, que llavors començava a experimentar una recuperació social considerable.

Amb tot, haurem d'esperar vora una dècada per a la publicació de *Camins de França* (1934), unànimement catalogada per la crítica com la seua obra més reeixida. *Camins de França* dona títol a les seues memòries de joventut, i recull, a grans trets, els episodis que marcaren la seua formació com a escriptor: allò que seria, en unes altres paraules, el seu trajecte iniciàtic dins el món de la literatura. Barrejant realitat amb certes dosis de ficció, l'obra relata, en una segona part més interessant i de major qualitat, el periple experimentat per Puig i Ferrer en vagabundejar per les carreteres franceses. Fou així com adquirí els coneixements i visqué les experiències que li servirien com a matèria literària, com ell mateix ha confessat a través de diverses obres de caire autobiogràfic. Sovint repetia que «només allò que vivim ens penetra totalment; m'he lliurat entera-

1. Durant un temps, ni tan sols l'arribada del noucentisme no aconseguí traure'l de les seves càbales ni allunyar-lo dels autors idolatrats durant el modernisme (cf. Graells 1973: 7-15).

ment als fets i a les coses [...] i fins anys després no m'he recordat que, d'allò, se'n podia escriure alguna cosa. [...] Jo en dono la imatge que resta dintre meu, després de prop de trenta anys» (PF1: 168-169).²

L'any que tingué lloc l'aparició de *Camins de França*, Puig i Ferreter era un autor consagrat, que gaudia d'un cert prestigi entre els cercles literaris de l'època. Des que l'any 1926 torna a la primera plana literària amb *Servitud: memòries d'un periodista*, va publicar mitja dotzena de novel·les i guanyà el premi Creixells amb *El cercle màgic* (1929). En canvi, l'autobiografia *Camins de França* remunta als seus orígens com a escriptor. En aquesta voluminosa obra ens revela els seus referents, les fonts que esbravaren les seues inquietuds.

REFERENTS RUSSOS

I és aquí on ocupa un lloc preferent la càrrega influent de la literatura estrangera, en concret, d'aquella feta a Rússia. Apuntava Joan Fuster, referint-se a Puig, que «aquest novellista trobà en els mestres russos els “models” que necessitava. Contradictoris o complementaris, la seva obra no podia tenir-ne d'altres» (Fuster 1971: 248). Al llarg d'una més que dilatada trajectòria, marcada, com hem dit abans, per l'afany d'impregnar cada creació amb substrats d'experiència pròpia, els *alter ego* protagonistes de les seues novel·les «s'acosten al llinatge dels individus obsessionats, adolorits i paradoxals que trobem en els llibres de Tolstoi, de Dostoievski, de Gorki» (Fuster 1971: 248). Durant el primer terç del segle xx parlar de literatura russa, o dels influxos d'aquesta en la novel·la catalana, era, tard o d'hora, parlar de Puig i Ferreter. Coincidint amb el cicle puigferretererià més prolífic (1924-1936), Domènec Guansé subratllà que «es parlava molt de la influència de la novel·la russa damunt la novel·la catalana. Ell (Puig) era qui més provocà que se'n parlés» (Guansé 1966: 192).³

Ara bé, els seus referents internacionals no serien únicament eslaus. Fuster ha matisat que «la formació i el temperament de Puig i Ferreter el posaren en una total dependència dels grans mestres del Vuitcents: una mica de Balzac i de Zola, més de Tolstoi, més encara de Dostoievski, i sobretot —potser— de Gorki. Un modernista autèntic no hauria triat millors fonts» (1971: 248). No obstant això, tal com li ocorre a qualsevol escriptor, «els seus models literaris aniran evolucionant i (passaran de) Gorki i Dostoievski, en els seus inicis, (a) Proust, en la postguerra» (Arnau 1987: 36). Tot i que «durant la joventut s'ha-

2. A fi d'alleugerir el sistema de notes, en citar fragments de *Camins de França* (1934) farem servir, d'ara en avant, les abreviatures *PF1* o *PF2*, relatives —per aquest ordre— a la primera i la segona part de l'obra. Les planes adduïdes pertanyen a l'edició de la MOLC, de l'any 1982. Per a la referència completa, vegeu bibliografia al final de l'article.

3. Per a més informació sobre les diferents etapes literàries de Puig i Ferreter, vegeu Graells (1973: 7-15).

via sentit atret per Gorki, en la maduresa» ja només «Dostoievski el subjuga-va» (Guansé 1966: 192). Així, doncs, és balder assenyalar que al dietari íntim d'exili *Ressonàncies 1942-1952* o al cicle novellesc de caire memorialístic *El pelegri apassionat* —sens dubte les obres més importants del darrer període de Puig que recullen infinitat d'impressions sobre lectures i influxos autorials—, les al·lusions a autors com ara Gorki són més aviat escasses, pràcticament nul·les. A tot açò, topem amb un tall en clau d'advertència, a hores d'ara encara vigent malgrat el temps transcorregut des que Fuster el promulgà, que ha suscitat el meu afany per escatir fins a on arriba la influència de la literatura russa en Puig. El que s'exposa ací és, de moment, part dels resultats:

S'ha parlat força de la influència que els russos exerciren sobre Puig i Ferrerter, i fins i tot —i no sense exageració— s'ha volgut veure en l'insòlit cognom català Margalef, del protagonista d'una de les seves novel·les, el desig rebuscat d'accentuar fonèticament l'«eslavisme» del personatge. L'«eslavisme» de Puig i Ferrerter, en última instància, és verificable, bé que, potser, menys deliberat del que se suposa (Fuster 1971: 248).

És evident que l'eslavisme de Puig sempre ha existit. Antoni Rovira i Virgili en dóna compte a través d'un article que titula «Russos i catalans», aparegut l'any 1928 a *La Publicitat*, en què tanmateix reivindica l'existència de vestigis propis, exclusius de la idiosincràsia catalana de l'autor:

Molts passatges dels Camins de França i de la Vida interior d'un escriptor, de Joan Puig i Ferrerter, tenen un pronunciat regust de cosa «russa». Tot això no és exòtic a casa nostra. El nostre hort psicològic també dóna fruits d'aquests. Tanmateix hi ha, fins en casos així, qualitats catalanes que neutralitzen les que anomenem convencionalment russes: la força de la joia i l'optimisme biològic, que generalment triomfen de les més terribles crisis morals. ¿No és el mateix Puig i Ferrerter un exemple d'aquesta victòria? (*La Publicitat*, 17/07/1928).

Més enllà de precisar en quines obres de Puig es palesa aquest influx i amb quin grau s'hi manifesta, el meu primer objectiu ha consistit a endinsar-me en la seua obra autobiogràfica. Aquesta era, sense dubte, la millor manera de trobar explicació a l'interès fora mida per les principals figures literàries soviètiques, i les memòries *Camins de França* en dissipen moltes incògnites. Puig reivindica que «l'escriptor no té dret a predicar res que no hagi sustentat amb l'exemple de tota la seva experiència» (PF2: 306). De tots els escriptors russos, n'hi ha un, Màxim Gorki, que elaborà les seues obres a partir de les peripècies viscudes de primera mà.⁴ Puig, per tant, no podia haver trobat millor font, millor exemple a seguir.

4. Veg. Molas (1979: 19).

LA DESCOBERTA DE GORKI

A *Camins de França* es descriu de manera ostensible la descoberta d'aquell autor rus, quan Puig i Ferrer era encara un jove de divuit anys ple de dubtes, projectes i desencisos que pul·lulava pels carrers de Barcelona:

Quan tornava dels seus viatges per França i Alemanya (*referint-se a un company de la colla*) ens portava les darreres novetats literàries. Un dia se'ns presentà, engrescat, amb un volum francès a la mà. —Això és millor que Shakespeare! Europa en va plena. França i Alemanya en multipliquen les edicions. Aviat el veurem en castellà. Maucci ja l'està imprimint. És un geni rus. Millor que Tolstoi! [...] Eren *Les vagabons*, de Gorki. El nostre amic, que s'engrescava amb el darrer ídol, s'havia contagiats de la febre gorkiana que envaïa Europa. Ens contà la vida singular de l'escriptor rus, i el contagi se'ns comunicà (PF1: 183).⁵

La troballa va significar tota una fita en la futura trajectòria literària de Puig. L'existència tumultuosa d'aquell escriptor rus va suscitar-li, ja d'entrada, una forta expectació, que no minvà fins que fou ben entrat en anys:

Jo vaig sentir immediatament una mena d'atracció extraliterària, personalíssima, envers un escriptor l'obra del qual no coneixia, però una pinzellada ràpida sobre la seva vida d'infortuni havia tingut el poder de seduir-me. Vaig intuir l'existència de quelcom de molt íntim, de fraternal entre aquell llunyà desconegut i jo. [...] Per a mi Gorki era una joiosa i ensems perillosa revelació. Vet aquí, doncs, que un home del poble, sense haver-se passat mestre en cap disciplina, sense haver saludat les cultures clàssiques, podia crear obres grans, immortals amb el sol poder del seu cor, de la seva imaginació, de la seva experiència en la vida! [...] Gorki, el vagabund, venia a dir-me que no eren folles del tot les meves aspiracions. Més, ell em duïa la clau de tot un món, me n'obria la porta i em cridava: Endavant! (PF1: 183-184).⁶

I bé, ¿quines eren aquestes aspiracions? Com tot escriptor seduït pels ideals que dictaven els postulats modernistes, Puig «volia fer un viatge d'estudi i d'experiència; arribar-me a París, guaitar a Europa, viure amb més intensitat que no havia viscut fins ara, conèixer altres terres» (PF1: 230). Va explicar a casa que «un escriptor havia de conèixer la manera d'ésser d'altres pobles, tractar gent de tota mena, fer diversos oficis —vaig esmentar l'exemple de Gorki—. En una paraula, allò que jo volia era viure... Viure àmpliament, intensament!» (PF1: 230). Però ¿qui era ben bé aquest autor? ¿Quina fama va arribar a assolir a casa nostra en temps del modernisme?

5. Rosa Fàbregas ressalta que a Catalunya «Gorki va arribar molt aviat: a la darrerria del XIX les seves novel·les ja es feien populars, principalment als ambients obrers. [...] Joan Salvat-Papaseit i Joan Puig i Ferrer són dos dels nostres intel·lectuals que s'interessaren per l'obra de l'escriptor» (1984: 102).

6. L'ímpetu de Puig per llegir Gorki —a través de la traducció francesa esmentada— fou tal que «l'endemà corria a la botiga d'un llibreter de vell a comprar-me una gramàtica francesa i un diccionari. [...] jo no sabia (encara) francès» (PF1: 184).

Màxim Gorki, pseudònim d'Alexei Maximovitch Peixkhov (1868-1936), originari de Nitsnii Novgorod i un dels grans mestres de començaments de segle passat, se'l considerarà el primer escriptor contemporani de la seua nació i, com deia ell mateix en broma, «el pare de la literatura russa» (Gorki 1969: 23).⁷ De perseguit per la policia del tsar —havent d'exiliar-se a l'illa de Capri—, a ideòleg de la Revolució bolxevic —nomenat insígnia literària del règim soviètic—, les seues obres eren marcades temàticament per l'experiència personal d'una joventut difícil i per la denúncia contra la injustícia social. Novel·les i drames amb títols significatius com *La mare*, *Els Artamonov*, *Els baixos fons*, *Els menestrals*, *L'hostal dels pobres* o *Els petits burgesos*, que en donen compte, el convertiren en «un autor seguit i estimat dins els cercles intel·lectuals de casa nostra» (Fàbregas 1968: 71). A tot això, la meua anàlisi comparativa versarà, essencialment, sobre l'obra *Les meves universitats* (*Moi universitety*), publicada l'any 1923.⁸ Es tracta de la tercera i darrera part de les memòries autobiogràfiques de l'escriptor eslav. El cicle memorialístic es completa amb els volums *La meua infantesa* i *Caminant pel món*, ambdós apareguts amb anterioritat. Si bé en aquests dos precedents Gorki centra el contingut en l'elaboració d'una descripció minuciosa de la realitat del poble rus a les acaballes del dènou, a *Les meves universitats* el protagonista agafa molt més relleu. Així, l'obra és caracteritzada per la presència de constants reflexions íntimes sobre experiències, persones i fets. L'autor descriu quan i com va començar a prendre contacte amb els nuclis culturals i polítics de l'època, sovint a través de la clandestinitat. Ara bé, d'universitats, en tant que institucions, no en va trepitjar cap ni una. L'únic aprenentatge, l'únic ensenyament, serà el poble rus mateix. Això és: els quefers de la vida quotidiana, els mestres espontanis que són els homes que troba al pas, els diversos esdeveniments socials de cert ressò. Uns fets autobiogràfics sobre els quals bastirà bona part de la seua posterior producció literària.

PUNTS EN COMÚ GORKI - PUIG I FERRETER

Com advertíem adés, l'objectiu de l'article no rau a situar-nos en el Puig i Ferrer dramaturg, el primer Puig, i buscar-ne les influències de Gorki. Ben al contrari, pretenem trobar la petjada, l'empremta global que el rus va deixar en la

7. El nom original —Алексей Максимович Пешков—, el trobem transcrit de diverses maneres: Peixkhov (Fàbregas 1968), Péixkov (Güell 1972), Peshkov (Formosa 1968), Peskov (Institut del Teatre) i fins i tot Poskov (Güell 1972, a la portadella), potser per equivocació. En l'article ens inclinem per la forma emprada per Fàbregas, adaptada a la grafia catalana. D'altra banda, s'ha d'assenyalar que la vila de Nijni/Nitsnii passà a denominar-se Gorka entre 1932 i 1991 en homenatge a Gorki, que en rus significa «amarg».

8. Atesa la quantia notable de fragments extrets d'aquesta obra de Gorki durant l'article, farem servir l'abreviatura MG en referir-nos-hi. Les cites corresponen a la traducció catalana de Josep Maria Güell (1972), de la col·lecció «El trapezi». Vegeu-ne referència completa al final de l'article.

prolífica ment de l'autor de la Selva del Camp, per damunt de gèneres i d'èpoques concretes. La darrera part de les memòries de joventut de Gorki és l'obra que millor s'ajusta a facilitar-nos-en moltes respostes, per tal com es tracta, si fa no fa, de l'equivalent cronològic en la vida dels autors, en relació amb el gruix temàtic de *Camins de França*. A hores d'ara ignorem si Puig coneixia l'últim volum de l'autobiografia gorkiana en publicar els seus *Camins*.⁹ En canvi, ningú no pot discutir els paral·lelismes argumentals entre ambdues obres, tal vegada producte de les lectures que Puig féu d'altres obres de Peixkhov. Lluny de la mera coincidència, hi pua obertament, ja siga directament a través de les memòries, o bé indirectament, a partir de moltes altres obres gorkianes anteriors que no amaguen la petja. Les concomitàncies no poden amagar l'evidència. I no ho fan.

Camins de França és l'obra iniciàtica de Puig, la que recull el perquè de la seua vocació literària. És a dir, la manera com se li manifesta i els esforços que fa per polir-la i dominar-la just abans de posar-la en pràctica. Les experiències fruit del vagabundeig per les carreteres de la Camarga i el *Midi* francès esdevindran l'embranchida necessària perquè l'autor trobe el seu punt just com a escriptor, perquè assolisca la inspiració. Aquell viatge, aquella fugida, doncs, en serà l'eix d'inflexió.

Els subtítols de la primera i la segona part de l'obra (d'una banda «Oratge i tenebra», i de l'altra, «Llibertat i Poesia») no poden ser més aclaridors. En una carta a l'escriptor Plàcid Vidal tot just iniciada l'aventura, Puig deia: «sóc una existència tempestuosa» (Vidal 1934: 208). En *L'assaig de la vida*, memòries de Vidal, es descriu la situació desamparada de Puig, relatada paral·lelament a la primera part dels *Camins de França*: «Estava amoïnat de la seva condició de vida a Barcelona, tan obligat per una misèria de guany material i mancat d'ocasió per poder estudiar la carrera projectada» (Vidal 1934: 93). Aquesta necessitat de fugida, manifestada ja des dels primers capítols de *Camins de França* a *La Revista de Catalunya*,¹⁰ té l'equivalent en Gorki, qui, molt en la línia pessimista del jove Puig, clama: «Jo no m'agradava a mi mateix, em trobava ridícul, grogler» (MG: 63). La manca de confiança en ell mateix li fa necessari trobar una eixida que l'ajude a redimir-se, ja que la desídia l'esmicolava:

La vida es desenrotllava al meu davant com una cadena infinita d'enemistats i crueltats [...]. Jo, personalment, no necessitava més que els llibres, les altres coses no

9. Guillem-Jordi Graells ha remarcat que «en escriure *Camins de França* Puig i Ferrer tingué presents diversos models de memòries o ficcions que admirava i que lligaven amb el seu projecte. Bàsicament, les *Confessions* de Jean-Jaques Rousseau, el *Wilhelm Meister* de Johan Wolfgang Goethe i potser el *Louis Lambert* d'Honoré de Balzac» (1982: 8). Així mateix, cal tenir en compte les dues fases prèvies a l'aparició de la versió definitiva de *Camins de França* (cf. Graells 1982: 9). D'una banda, l'existència d'una primera versió —parcial, reduïda a nou capítols—, publicada periòdicament a *La Revista de Catalunya* de l'agost de 1926 al gener de 1928, i de l'altra, la inclusió d'alguns passatges biogràfics refets i recuperats per a la versió definitiva, originaris de la seua etapa com a columnista als diaris *El Día Gráfico* (1920-1922) i *La Tribuna* (1922-1924). Cf. Graells (2002: 18).

10. Veg. principalment el capítol «Les crisis», del núm. 27 (octubre 1926: 364-378).

tenien cap importància als meus ulls. N'hi havia prou amb sortir al carrer i seure una hora al portal per a comprendre que tota aquella gent no vivien com jo ni com la gent que jo apreciava [...]. En canvi, les persones que jo respectava, que m'inspiraven confiança, eren homes estranyament solitaris, forasters, noses (GM: 94).

Peixkhov relata que «vaig experimentar [...] un cansament de l'ànima, una molsa corrosiva al cor. [...] vaig començar a sentir-me pitjor i a observar-se a mi mateix en tercera persona, fredament, amb ulls estranys i hostils» (MG: 96). A tot açò, el que diu Puig a la primera part de les memòries, referint-se al seu cas particular, és idèntic. Tornant a Gorki, la situació prèvia al viatge d'aprenentatge fou tan tensa que va optar per traure's la vida, acció d'allò més embriagadora a ulls de qualsevol modernista català: «vaig decidir de suïcidar-me. [...] Em vaig engegar un tret al pit. Comptava d'encertar el cor, però només vaig foradar el pulmó. Al cap d'un mes: avergonyit, i amb la sensació de ser infinitament estúpid» (MG: 102). «Després de l'intent de suïcidi, la meua opinió sobre mi mateix havia baixat molt i em sentia insignificant, culpable amb no sabia qui, avergonyit de viure» (MG: 113). Però Gorki fugí, va viure la vida, va treballar en infinitat d'oficis i, en suma, va servir de referent per a Puig i Ferrer, en tant que la pròpia experiència va condicionar, *a posteriori*, la seua forma de fer literatura.

Entre altres ideals, Peixkhov promulga que quan «més avall és una persona, més a prop es troba de l'autèntica veritat de la vida, de la seva santa saviesa» (MG: 92), tot cenyint-se a un consell que un dia li proferí un vagabund amic seu, com tants altres que Puig també coneixeria en la seua posterior aventura: «Necessiteu aprendre, però de forma que els llibres no facin ombra a les persones. [...] Tota lliçó prové de l'home. Els homes donen les lliçons més doloroses, més grolleres, però la ciència que contenen penetra amb més força» (MG: 111). Gorki ho reitera amb insistència: «rarament he trobat en cap llibre idees que no hagués sentit abans, a la vida» (MG: 88), i declaracions d'aquesta índole provoquen l'interès apassionat de Puig, que s'exalta: «l'exemple de Gorki m'hi estimulava!» (PF1: 185). Així doncs, l'escriptor selvatà enceta l'aventura per terres franceses com a *trimard* —rodamón—, en què «el més gran incentiu» fou «aquell no saber què et passarà l'endemà» (PF2: 306).

Resultats del viatge i conclusions que n'extrau

Al cap d'uns quants mesos dansant-hi, just aplegant a Lió, Puig i Ferrer se s'adona que la fugida de casa ha resultat fructuosa. L'escriptor se sent reallitzat i ennoblit d'haver fet un pas al seu parer tan decisiu:

M'adono que m'estimo, potser me n'adono per primera vegada. Àdhuc potser m'admiro, jo que tant m'he menyspreat. [...] ¿Sóc jo el mateix de Barcelona, aquell

jove enrunat, derruït, mossegat de quimeres, d'angúnies, remordiments, escrúpols, esglais, temences, somnis? (PF2: 232).

Puig reivindica l'experiència, induïda en part arran de la lectura de Gorki, com un fet clau en la seua formació; imprescindible, recomanable per tot autor immiscit en el procés de formació com a individu. A més a més, en destaca el pes de la penúria patida a través de la fam i el fred, «mestres poderosos que et fan conèixer a tu mateix més profundament. [...] Hi ha qui s'avergonyeix d'haver passat fam o fred. Infeliç d'ell que no en sabrà aprofitar la lliçó!» (PF2: 12). Les conclusions manifestades per Puig, que s'arpleguen en una mena de segon pròleg inserit al començament del segon volum, palesen una sensació fructífera, manifestada també en alguns capítols:

Mai més no he viscut hores de tanta harmonia i frescor; de tots els records de la meua joventut, aquests [...] de les carreteres de França són els més bons i els més purs. Era en aquestes hores, sobretot, que renaixien les meves aspiracions d'escriptor català i que pensava a tornar un dia a la meua terra enriquit amb les experiències cop-sades a l'estranger [...] per a portar-les a les nostres lletres (PF2: 306).

Aquesta experiència [...] ens porta a la meditació directa i immediata sobre nosaltres, sobre els homes que tractem, sobre les coses que ens afecten i sobre les coses i els homes en general. Finalment, ens obre pas devers la descoberta, la conquesta i l'afirmació de la nostra personalitat, que és l'aprenentatge (PF2: 12).

L'assumpte de l'aprenentatge directe a través dels homes, de la iniciació com a individu que busca consagrar-se, era predicat, com vèiem adés, a l'obra de Peixkhov, i sembla que Puig i Ferreter en va prendre bona nota. Però els paral·lelismes entre Puig i Gorki no es redueixen únicament al fet d'haver experimentat —qui sap si l'un induït en llegir l'altre— un viatge d'aprenentatge personal l'experiència del qual els va servir per a fornir bona part de les seues matèries literàries.¹¹ En l'obra de Peixkhov existeixen uns altres trets que, potser, també foren imitats per Puig. Un de ben probable, ateses les confessions de l'autor tarragoní a les memòries, fou trobar «atractiu» que aquest rus fóra, igual com ell, de formació autodidacta. A Puig, el fet de ser autodidacte li va produir sempre uns efectes contradictoris. D'una banda, ha manifestat en un bon grapat d'ocasions sentir-se inferior, estúpid davant d'altres autors més joves que ell i amb una formació i una coneixença dels clàssics molt superior a la seua. D'altra banda, però, aquest buit formatiu l'impulsà, ansiós, a formar-se amb escriure pel seu compte. Gorki féu, si fa no fa, el mateix. En descobrir-ho, doncs, s'hi sent plenament identificat: el refús que va experimentar l'escriptor

11. Guansé passa per alt la influència de Gorki com un dels al·licients que l'impulsaren a emprendre l'aventura, argüint que «en la seva evasió no el guia, però, cap propòsit concret. Hi és impellit per ideals i sentiments contradictoris. [...] un afany de viure aventures [...] un desig imprécis, poc formulat, al principi, d'extreure'n una lliçó, una experiència que madurés el seu temperament» (1973: 250).

soviètic en la seua adolescència el sent com a propi, l'escarneix, car l'ha patit en primera persona.

Autodidactes

Lamentava Gorki que els estudiants de la Universitat de Kazan, indret on pretengué estudiar i no li ho permeteren, «em tractaven com tracten els fusters un tros de fusta del qual es pot treure un objecte poc corrent. —És un autodidacte! [...] No m'agradava que m'anomenessin “autodidacte”, ni “fill del poble”, em sentia un pària de la vida, i moltes vegades sofria poderosament el pes de les forces que guiaven el desenvolupament de la meua intel·ligència» (MG: 35-36). En sentir-los conversar se «sentia embriagat de paraules, però no copava el sentit. [...] Sovint pensava amb desesperació que no hi havia sota la capa del sol una persona més estúpida ni curta que jo» (MG: 91). Però igualment com Gorki, Puig també ha destacat els avantatges de ser-ne, d'autodidacte. Assegurava que només «l'autodidacte [...] experimenta sovint una joia intensíssima que no és altra cosa que l'exaltació de la descoberta» (PF1: 182), i quant al descobriment de Gorki, va dir orgullós:

I llavors, quan l'exemple de Gorki podia semblar que em portaria a un apartament dels llibres, s'esdevingué tot el contrari. [...] Aneu a saber com el meu company i jo, saturats de Gorki aleshores, ens vàrem llançar com famolencs a tota mena de llibres: Jo em vaig lliurar a l'autodidactisme amb una fúria joiosa (PF1: 185).

Intents de suïcidi

Ara bé, els punts biogràfics comuns entre ambdós autors no acaben pas ací. Tots dos van tractar, sense encert, de suïcidar-se. A l'intent del rus (esmentat línies amunt), s'uneix el de Puig, que tanmateix no tingué cap relació amb la coneixença de Peixkhov —quan ho va intentar, de ben jove, no l'havia descobert encara. Les raons s'ajusten més aïna a factors com ara viure davall els influxos d'una època on fets com aquests idolatraven els escriptors fins a considerar-los màrtirs de l'entorn desfavorable. Les memòries de Plàcid Vidal esdevenen un testimoni detallat: «Joan Puig havia tingut la temptació de prendre un catxet de sublimat corrosiu d'un grau i mig, però que, gràcies a Déu, havien estat a temps de donar-li contraverins i vomitius, i havien pogut salvar-lo» (Vidal 1934: 83).¹²

12. Vidal (1934: 84) atribueix aquest intent a la frustració derivada de l'enamorament que Puig patí envers una veïna del poble, si bé Guansé ho relaciona amb causes més visceral: «Suïcida frustrat, [...] les idees de l'època, l'individualisme, l'anarquisme romàntic, flotant aleshores en l'ambient, devien ésser un adob excel·lent per nodrir els seus propòsits» (1973: 250).

Ressò dels grans rius

Altrament, també resulta curiosa la coincidència entre Puig i Gorki a l'hora de valorar, com a viatjants de la vida, el ressò enigmàtic que van deixar-los els grans rius en llurs esperits: el riu Volga en el cas del rus, i el Roine en el del català. I més encara, partint de la base que ambdues autobiografies foren elaborades quan tots dos autors ja eren entrats en anys. De la imatge del Roine, que acompanya el jove Puig durant gairebé tota la travessia fins a Lió, assegura que «persisteix fresca en la meua memòria» (PF2: 245). I vora tres dècades més tard, afirma: «(El Roine) és bell i poderós com un déu. Sento la seva presència forta que munta fins a mi i m'emplena de pensaments suaus de benignitat i agraïment» (PF2: 397), car «els grans rius són, per a qui ha nascut en una terra on no n'hi ha, una cosa meravellosa que t'emplena d'alegria» (PF2: 10). En la mateixa línia, Màxim Gorki, tot recordant un dels viatges pel riu Volga camí del poble de Krasnovíдов, es planya: «S'estava tan bé sobre el Volga, amb tanta llibertat i lluminositat! [...] Tot era senzill i bonic» (MG: 106), i rememora enyorívol: «Resultava indescriptiblement agradable navegar pel Volga una nit de tardor» (MG: 166).

Dicotomia respecte de la gent del camp i la de ciutat

Malgrat això, no tot són avinences quan tractem de cercar els influxos de Gorki en Puig i Ferrerter. La visió del món rural, en contrast amb la gent de les viles importants que travessaren, dista totalment la d'un amb la de l'altre. Puig considera «vulgar, plebea, usada» la gent de les ciutats, «sense la simpatia que trobava a les cares dels pagesos» (PF2: 350). Tanmateix, Gorki en divergeix. L'estada eventual a diverses viles rurals de la vora del riu Volga, la va descriure així: «Al meu davant apareixia una vida de poble sense gota d'alegria. [...] una absència quasi absoluta de persones alegres. [...] tots els homes del poble anaven a les palpentes, com cecs» (MG: 126-127), al·legant que «no era capaç jo de viure amb aquells homes, no podia» (MG: 165). En canvi, l'autor rus «veia amb tota precisió els avantatges de la ciutat, l'afany que aquesta té, l'agosarada curiositat de l'enteniment, la varietat d'objectius i de tasques» (MG: 127).

L'EMPREMTA DE GORKI EN ALTRES OBRES DE PUIG I FERRETER

La petja d'Alexei M. Peixkhov ha perdurat pregonament en Puig i Ferrerter. A banda d'embragar-se amb les seues lectures, també en va traduir al català l'obra teatral *Els menestrals*, presumiblement a partir del francès.¹³ Gorki

13. Xavier Fàbregas adverteix que «el 1909 el mateix Puig i Ferrerter tradueix *Els petits bur-*

torna a aparèixer a *El pelegrí apassionat* —un bast cicle novel·lesc de dotze volums elaborat per Puig a partir d'un ardu refregit autobiogràfic— o al diari *Ressonàncies*, però ja només de passada, diluït enmig d'altres noms d'algunes enumeracions d'autors de referència del període modernista. A les acaballes de *Camins de França* i, com dèiem, d'una manera encara més accentuada als darrers escrits (*Ressonàncies* i *El pelegrí apassionat*), Puig i Ferrerter no pot amagar un cert refredament de la seua passió inicial pel mestre rus. La llunyania temporal dels fets narrats i el descobriment posterior d'altres autors més determinants en la maduresa n'agreuarien el distanciament. Això explica, en bona mesura, que l'autor selvatà hi evidencie una certa actitud crítica envers Peixkhov. Per exemple, quan recorda el fort ressò social aconseguit per l'escriptor soviètic, no dubta a ironitzar sobre l'entusiasme desmesurat de bona part dels escriptors modernistes: «admiraven els vagabunds del rus com si fossin herois d'Homer» (Puig 1952: 213). La fama assolida per Gorki a començaments de segle és vista per Puig a través de la serenor que proporciona el pas del temps, i s'esdevé, al seu parer, desproporcionada:

He contat a *Camins de França* [...] com vaig haver d'ésser un autodidacte. [...] Les meves lectures primeres foren [...] molt de Zola, de Balzac, de Tòlstoi, etc. No era encara capaç de distingir entre aquests autors el gran, el mitjà i el dolent. Gorki, per exemple, m'entusiasmava. Però també Ibsen. Dintre d'una atmosfera de contràries influències, bé que sempre inspirant-me en coses vistes i sentides per mi, «coses de la vida», vaig escriure els meus drames. [...] L'home es descobreix a si mateix tot imitant, tot deixant-se influir, i jo no vaig mancar a aquesta llei. [...] Als vint-i-vuit anys [...] vaig llegir Cervantes i molts clàssics castellans. En fi, em vaig adonar que l'art era una altra cosa del que havia cregut. Tot el que jo havia escrit em semblà ben pobret (Puig 1975: 373-374).¹⁴

CONCLUSIONS PROVISIONALS

Al'espera de consultar la totalitat d'articles literaris del Puig periodista que facen referència a Gorki, es pot sentenciar, encara que només provisionalment, que Puig ha begut, de manera ostensible, d'aquest escriptor rus. Ell mateix ho ha reconegut dient que «l'home es descobreix a si mateix tot imitant, tot deixant-se influir, i jo no vaig mancar a aquesta llei» (Puig 1975: 374). Aquesta influència, però, ha estat parcial, ja que quant a temàtica va ser pràcticament insignificant, almenys pel que fa al camp de la narrativa. En canvi, la irradiació

gesos, que amb el títol d'*Els menestrals* és inclosa a la Biblioteca Popular de l'Avenç» (1968: 72). Amb tot, no consta que se'n fera mai cap entrena a partir d'aquesta traducció.

14. Graells ha afegit que de *Camins de França* es desprenen també «altres influències menors que podem destacar i, sobretot, la presència constant d'aquells autors i obres més característiques i influents del tombant de segle, i que constitueixen els "clàssics" i els models d'amplis sectors del nostre Modernisme» (1982: 8-9).

del Gorki extraliterari va marcar fortament el períple vital de l'escriptor català. La conclusió no dista gaire, malgrat la distància temporal, de la línia encetada per Fuster (1971) en insinuar que el pes no ha estat tan important ni tan determinant com les memòries del mateix Puig o com les primeres referències crítiques han assegurat. Amb tot, els influxos són obvis. Fins i tot s'atreviria a traduir-lo. I de paralelismes, n'hi ha fins i tot més dels que hauríem imaginat. Però en escriure *Camins de França* tenia quaranta-dos anys, i en va viure setanta-quatre. D'aleshores ençà, el refredament, a mesura que ens apropem a un Puig i Ferrerter més entrat en anys, més madur, es fa patent. Tanmateix, la recepció de Gorki a Catalunya té el seu punt neuràlgic en la seua obra. Parlar de literatura russa va ser, durant molt de temps, parlar de Joan Puig i Ferrerter.

DARI ESCANDELL
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARNAU 1987: Carme Arnau, «Crisi i represa de la novella», *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, vol. X: 36.
- FÀBREGAS 1968: Xavier Fàbregas, «El centenari de Gorki a Catalunya», *Serra d'Or*, 104, 71-73.
- FÀBREGAS 1984: Maria-Rosa Fàbregas, «Gorki i Txèkhov a Barcelona», *Serra d'Or*, 295, 102.
- FORMOSA 1968: Feliu Formosa, «Els baixos fons», dins *Teatre popular*, Barcelona, Edicions 62, 7-21.
- FUSTER 1971: Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Curial, 247-249.
- GORKI 1909: Màxim Gorki, *Els menestrals*, Barcelona, L'Avenç.
- GORKI 1923: Màxim Gorki, *Les meves universitats*, Barcelona, Edicions 62, col. «El trapezi» (1972), trad. J. M. Güell.
- GORKI 1969: Màxim Gorki, «Fragments para un ideario», dins *Los veraneantes*, Madrid, Edicusa.
- GRAELLS 1973: Guillem-Jordi Graells, «Teoria literària i marginació», dins Joan Puig i Ferrerter, *Vida interior d'un escriptor*, Barcelona, Selecta, 7-15.
- GRAELLS 1982: Guillem-Jordi Graells, «Joan Puig i Ferrerter. Any del Centenari», dins Joan Puig i Ferrerter, *Camins de França*, Barcelona, Edicions 62, col. «MOLC», 1r vol., 5-9.
- GRAELLS 2002: Guillem-Jordi Graells, «Introducció», en Joan Puig i Ferrerter, *Servitud. Memòries d'un periodista*, Barcelona, Proa, 5-50.
- GUANSÉ 1966: Domènec Guansé, *Abans d'ara. Retrats literaris*, Barcelona, Aymà, 189-198.
- GUANSÉ 1973: Domènec Guansé, «Camins de França», *Guia de literatura catalana contemporània*, Barcelona, Edicions 62, 249-251.
- GÜELL 1972: veg. GORKI 1923.
- MOLAS 1979: Joaquim Molas, «Sobre les relacions entre dues cultures: la russa i la catalana», *Serra d'Or*, 238, 18-20.
- PUIG I FERRETER 1926-1928: Joan Puig i Ferrerter, «Camins de França», *La Revista de Catalunya*, juliol/agost 1926 - gener 1928.

EL PES DE LA LITERATURA RUSSA EN L'OBRA DE JOAN PUIG I FERRETER 147

PUIG I FERRETER 1934: Joan Puig i Ferreter, *Camins de França*, Barcelona, Edicions 62, col. «MOLC» (1982), 2 vol.

PUIG I FERRETER 1952: Joan Puig i Ferreter, *Homes i camins*, Perpinyà, Proa, cicle «El pelegrí apassionat», 2.

PUIG I FERRETER 1975: Joan Puig i Ferreter, *Diari d'un escriptor. Ressonàncies 1942-1952*, Barcelona, Edicions 62.

ROVIRA I VIRGILI 1928: Antoni Rovira i Virgili, «Russos i Catalans», *La Publicitat*, 17/07/1928.

VIDAL 1934: Plàcid Vidal, *L'assaig de la vida*, Barcelona, Estel.

